

УДК 165.612

Святослав Вишинський

КРИТИКА СУБРАЦІОНАЛЬНОСТІ І ПСИХОЛОГІЧНИХ ТЕОРІЙ У ФІЛОСОФІЇ ТРАДИЦІОНАЛІЗМУ

У статті розглянуто проблему реценції психологічних теорій у філософському дискурсі інтегрального традиціоналізму та переніалістську критику гносеології, побудованої на базі теорій інтуїтивного пізнання.

Ключові слова: інтегральний традиціоналізм, інтуїтизм, Карл Юнг, Зігмунд Фройд, Юліус Евола, Рене Генон.

Вишинский С. Критика субрациональности и психологических теорий в философии традиционализма

В статье рассмотрена проблема реценции психологических теорий в философском дискурсе интегрального традиционализма и перенниалистская критика гносеологии, построенной на базе теорий интуитивного познания.

Ключевые слова: интегральный традиционализм, интуитивизм, Карл Юнг, Зигмунд Фрейд, Юлиус Эвола, Рене Генон.

Vyshynskiy S. The Critique of Subrationality and Psychological Theories in the Integral Traditionalist Philosophy

The article deals with the problem of reception of psychological theories in the philosophic discourse of integral traditionalism and the perennialist critique of gnoseology, based on theories of intuitive knowledge.

Key words: integral traditionalism, intuitivism, Carl Jung, Sigmund Freud, Julius Evola, René Guénon.

Протиставляючи надраціональний рівень знання науці і філософії доби модерну, школа інтегрального традиціоналізму, заснована французьким мислителем Рене Геноном (1886–1951) та англо-американським орієнталістом Анандою Кумарасвами (1877–1947) [16, с. 3], втім, у тій же мірі протиставляє його і сучасним психологічним теоріям. Проводячи класичне розмежування людського ества і, відповідно, областей пізнання, на надраціональний, раціональний та субраціональний рівні (що відповідає, за Анрі Корбенем

(1903–1978), традиційній ієрархії *дух-душа-матерія* [8, с. 52]), традиціоналісти, виходячи зі знання надраціонального, духовного, піддають критиці спроби абсолютизації не лише сфери суб'єктивної раціональності, ототожнюваної з рівнем людської свідомості (власливо людським рівнем), але й тих сфер підсвідомості, які слугують нижчим субстратом людського буття, і які наприкінці ХІХ – на поч. ХХ ст. викликали значний інтерес психологічної науки. Теорії Зигмунда Фрейда (1856–1939), розвинуті пізніше його учнем Карлом Юнгом (1875–1961), а також інтуїтивістська філософія Анрі Бергсона (1859–1941), як і низка квазінаукових течій цього часу, склали серйозний виклик класичній раціональності, поставивши в центр уваги підсвідомість, придонні області людської *ψυχή*, та ототожнивши їх із більш «глибинним» рівнем розуміння людської істоти, її душі, розуму, і вбачаючи в цій сфері видимо «істинні» витoki людського ества як такого. Теорії ж Карла Юнга, своєю чергою, його звернення до сакрального символізму, релігійного та містичного спадку, спроби переосмислити людську психіку в ключі ревізії алхімії, гностицизму, мітраїзму, християнського езотеризму [14] [15], віднайти зв'язок між міфом та глибинами людської психіки стали знаковими для відродження живого наукового інтересу до донаукової парадигми, її переосмислення без раціоналістських упереджень у кільватері Просвітництва. Фактично варто констатувати цілий спалах суб- та ірраціонального в культурі та науці кін. ХІХ – поч. ХХ ст., починаючи від діонісійського філософування Фрідріха Ніцше (1844–1900), відомої моди на спірітизм, яка в той час захопила широкі кола інтелігенції, психоаналітичних експериментів Зигмунда Фрейда, авангардного мистецтва, знакового відродження і популяризації оккультизму, теософії – і закінчуючи суворо науковими пошуками у сфері релігієзнавства, міфології, які дозволили по-іншому осмислити архаїчну парадигму знання: «... Вони вже майже незчислювані й можуть бути розділені на багато категорій, починаючи від наївних прибічників «неоспіритичних» організацій різного роду і до філософів-«інтуїціоністів», включаючи вчених-«метафізиків» та психологів новітніх шкіл» [4, с. 188]. У цей же час про себе заявляє і школа традиціоналізму – однак, відмежувавшись від сучасної їй науки, яку ототожнила із рівнем чистої раціональності, вона із не меншим запалом спростовує і ті субраціональні області знання, що в кризову фазу модерну почали впливати на поверхню західної культури і західної науки [12, с. 103–119].

Варто підкреслити те розрізнення, яке традиціоналісти проводять між духовним і ментальним рівнями, і на якому засновується тонка дистинкція між надраціональним та субраціональним («інфрараціональним» [4, с. 238]), з приводу чого Рене Генон у роботі «Царство кількості і знаки часу» пише: «...Для них мова насправді йде зовсім не про «дух», а лишень про «ментальне», і тут може бути тільки хибна єдність, оскільки істинна єдність не може належати до індивідуальної сфери, котра єдино тільки й існує для тих, хто про це говорить, і взагалі для всіх тих, хто вірить, що можна говорити про «людський дух», так ніби дух міг би набувати специфічного характеру...» [4, с. 97–98]. Тут потрібно знову повернутись до методу етимологічної деконструкції, яку провадить Рене Генон, і вказати на походження на оригінальне значення терміна «психологія», похідного від гр. *ψυχη* – «душа». У визначальному розумінні психологія розглядалась перш за все як наука про людську душу [9, с. 250], що, з одного боку, нетотожно суто науковому, модерновому поняттю «психіки», у зв'язку з чим можна говорити про певну редукцію – та концептуалізацію традиційного уявлення про властиво «душу», інтерпретовану в тому числі сакрально, а не виключно раціонально. Однак у той же час Рене Генон констатує, що сучасна психологія, нехай і хибними та цілком неадекватними методами, вивчає загалом усе ту ж саму область, що і раніше – проте з іншої позиції (*ratio*, а не *spiritus*). Психологія як наука зазнає тієї ж метаморфози, що і всі інші науки в парадигмі Нового часу, будучи редукованою до чисто раціонального інструментарію та, відповідно, редукуючи і свій предмет до цих же формальних рамок: «...Феномени, до яких вона має стосунок, самі по собі заслуговують дослідження, так само, як і феномени тілесного порядку; проте заперечення викликає той спосіб, яким вона думає їх вивчати, застосовуючи до них точку зору профанної науки...» [4, с. 234]. З традиціоналістської позиції виглядає абсурдною спроба адекватно вивчати людську душу, звівши її перед тим до певного відчуженого, механічного концепту «психіки» і розглядаючи, відповідно, саму людину як сумарний продукт фізичних та психічних процесів, тобто як складний, але все ж механізм, як частину матеріального світу, формалізованого на фізичному та ментальному рівні. Для самої психології це означає неправильний підхід до предмета свого вивчення, викривлення визначального «вчення про душу» науковими методиками і теоріями, які до власне душевного і духовного не мають жодного відношення, відображаючи

тільки загальну механізацію людського знання, що врешті-решт призводить до ключової суперечності: «...З дивною послідовністю це маніпулювання елементами, безперечно приналежними тонкому світу, постійно супроводжується, тим не менше, в більшості психологів матеріалістичною установкою...» [4, с. 245]. Як один із наслідків такого неправильного вибору інструментарію і викривлення самого уявлення про предмет, Рене Генон наводить за приклад психоаналітичний термін «несвідоме», викривляючи його як продукт матеріалістичного упередження, за яким маскується все та ж сліпа механізація світу: «...Термін «несвідоме», ... якщо його розуміти буквально, міг би бути віднесений до ще нижчого рівня, але ... менш точно відповідає реальності; якби справді йшлося про напrawdę несвідоме, не ясно навіть, як узагалі про це можна було б говорити і, зокрема, в поняттях психології...» [4, с. 246].

Таке нерозуміння, на думку традиціоналістів, є ознакою входження самого модерну в іще більш кризову фазу, оскільки войовничий раціоналізм, втрачаючи контроль над реальністю і будучи нездатним відповісти на нові культурні та соціальні виклики, почав здавати позиції на користь усього того, що знаходиться іще нижче в гносеологічній ієрархії, як її бачить інтегральний традиціоналізм. Саме в такому ключі Рене Генон та його наступники кваліфікують ті віталістські тенденції, що почали заявляти про себе у філософському дискурсі від Артура Шопенгауера (1788–1860) та Фрідріха Ніцше, а також появу нових психологічних теорій у науці. Занепад, який проглядається у цих процесах, видається для Рене Генона очевидним: «Тенденції, що відповідають в області філософії і психології другій фазі антитрадиційної діяльності, звичайно виражаються через звернення до «підсвідомого» в усіх його формах, тобто до найнижчих елементів людського буття...» [4, с. 237], у зв'язку з чим він далі називає імена Вільяма Джеймса (1842–1910) та Анрі Бергсона. Той факт, що сучасна йому наука і філософія в кризовій фазі спрямовує свій погляд не до духовного, надраціонального знання, а продовжує інволюційне сходження до все більш приземлених онтологічних областей, відповідно до цього все більше викривлюючи власний методологічний базис і власну структуру, для метра традиціоналізму є закономірним продовженням того процесу, який розпочався із входженням людства в цикл Залізного віку [3, с. 14–27]. Раціоналістична наука, яка позбавила себе метафізичного, сакрального виміру, на місце духу поставивши обмежений своїм онтологічним рівнем розум, більше не

знає всього того, що якісно її переважає, а тому може «зверхньо» спрямовувати погляд тільки до все більш низьких планів реальності, доводячи врешті-решт саму науку модерну до чистого абсурду, який заявив про себе у другій пол. XX ст. у феномені постмодернової культури [7, с. 346-382], позначеної загрозами цілковитого розмивання будь-яких основ інтелектуальності в «епістемологічному анархізмі» [11, с. 181] та оголошеній, а пізніше при допомозі соціальних технологій упровадженій війні проти логоцентризму. З цього приводу, вказуючи на втрату «істинної» інтелектуальної інтуїції (лат. *intuitio intellectualis*), останні відголоски якої у творчості філософів Нового часу від Рене Декарта (1596-1650) до Фрідріха фон Шеллінга (1775-1854) все більше розмиваються вченими розмовами про неї, Рене Генон далі наголошує у своїй критиці філософії свого сучасника Анрі Бергсона: «...Замість того, щоб шукати засіб зміцнення розуму над ним, вона, навпаки, шукає його під ним; ... вона посилається на так звану «інтуїцію», що належить до виключно сенситивного та «вітального» порядку, в надто сплутаному понятті про котру власне чуттєва інтуїція змішана із найтемнішими силами інстинкту і відчуження» [4, с. 237].

Розглядаючи описану гносеологічну ситуацію в онтологічному ключі, російський дослідник традиціоналізму Гейдар Джемаль (нар. 1947), аналізуючи витоки постмодерну, констатує те, що «Бергсон знищив інтуїцію центру, виходячи з того, що поставив під сумнів інтуїцію власного «я». ... В розпочатому з приходом нової плеяди постмодерністських філософів «жіночому дискурсі» повністю зникає суб'єкт як трансцендентний ініціатор проекту...» [6, с. 339]. Сама вказівка на «жіночість» у цьому сенсі постає не випадковою – із урахуванням безпосереднього ототожнення у традиційній метафізиці душевної сфери з жіночим началом, «кореневою природою», і що, своєю чергою, виглядає особливо актуальним на тлі піддання під сумнів традиційно «чоловічих» рис і якостей як проявів культурного «тоталітаризму». Наслідком звернення до інфрарационального у психології XX ст., що *de facto* перегукується та готує субстанційне підґрунтя для пізніших різких тез антилогоцентризму в постмодерністській філософії, фактично стає ануляція принципу суб'єктності як такої – чи вона інтерпретована в сакральному, абсолютному ключі (Суб'єкт з великої літери, індустський Параматман [1, с. 37], онтологічний Центр і Вісь реальності в парадигмі Традиції) – чи в ключі відносному (суб'єкт з малої літери, атман, раціональний центр властиво «людського,

надто людського» [10, с. 432] буття, що знаменує десакарлізовану та атомізовану антропоцентристську реальність модерну). Рухи науки та філософії у ХХ ст. таким чином можуть констатуватись як звернення до чистої Периферії, що означало не лише зміну онтологічної орієнтації, але й гносеологічних засад та методів оперування цією онтологічною реальністю, що практично тотожно ануляції принципу постійної суб'єктності та його зведення до принципу атракції, тобто нестабільного, релятивного та ілюзорного існування новітнього «тіла-без-органів» (фр. *le corps-sans-organes*) [5, с. 120], який залишається після краху модерної «я»-центричної моделі людини. У цьому відношенні погляд психології на проблему підсвідомого, зміщення основного акценту в полі її досліджень до сфери інфрарационального фактично створили необхідний ґрунт для нової гносеології, яка почала опиратись на «суворо наукові досягнення» психології, аргументуючи та виправдовуючи свої тези супроти Нового часу «відкриттям» нових глибин людського єства та фундаментального перегляду уявлень про людську психіку, притаманних добі модерну, що в дійсності означало не що інше, як зведення самої ідеї людини до рівня чистої Периферії.

Важливим є підкреслити, що критично протиставляючи постмодерністському Хаосмосу концепт традиційного Космосу, традиціоналізм радикально розводить структурований міф та ірраціональне – тотожність, яка для класичної науки модерну виглядала практично безсумнівною, і що було зумовлено упереджено-критичною модерністською настановою проти традиційної, доннаукової свідомості і методів пізнання, хибно інтерпретованих як «ірраціональні» – тоді як інтегральний традиціоналізм класифікує їх як «супрарациональні», духовні, або, як структуралізм, як щонайменше «інших», альтернативних форм. Саме на цьому ґрунті школа традиціоналізму піддає сумніву адекватність переосмислення міфології та архаїчного в ключі глибинної психології [13, с. 64–65], психоаналітики чи навіть містицизму, якому Рене Генон відмовляє у претензіях на істинне сакральне знання, зводячи його до того ж інфрарационального або ж чисто душевного рівня [2, с. 361–365]. Знання сакрального порядку в дискурсі традиціоналізму розцінюються як такі, що пов'язані з активною трансформацією самого суб'єкта пізнання, що означає подолання не лише раціональної, але й психічної обумовленості його наявного онтологічного статусу в ієрархії буття. Таким чином, істинне осмислення традиційного неможливе в ключі звичного раціонального – чи субраціонального

інструментарію, який, навіть якщо і маскується під личиною наукового чи філософського знання, насправді виявляє подібність до низки квазінаукових культурних феноменів, які Рене Генон узагальнює під терміном «неоспірітуалізм»: «...Явна спорідненість цього «інтуїціонізму» ... з «неоспірітуалізмом» не є більш або менш «випадковою» ... відношення одного до раціоналізму паралельне відношенню другого до матеріалізму; один прагне до «інфрараціонального» так само, як другий прагне до «інфратілесного» (звісно, також несвідомо)...» [4, с. 237-238]. Пізнання вищого, за аналогією, означає становлення вищим, а тому означає якісну еволюцію істоти – тоді як вектор сучасного Рене Генону пізнання спрямував західну цивілізацію в бік чистої інволюції, що, на думку традиціоналізму, було пов'язано із загальною деградацією Заходу та його нездатністю і небажанням відкритись для всього високого, що було спростовано в ході становлення властиво європейського мислення та елімінації самої метафізики. Таку позицію можна розцінити, за алегорією Платона (428–347 до н. е.), як свідоме занурення у споглядання тіней у печері як єдиної – чи навіть «вищої» – реальності, і що для інтегрального традиціоналізму означає кінцевий, остаточний переворот «нормального» стану речей, природньої ієрархії знання і буття.

Для традиціоналістів, зорієнтованих на духовне споглядання та регулярні ініціативні доктрини, такий поворот речей виглядає особливо небезпечним тією мірою, якою із чисто теоретичної, гносеологічної площини він переходить у сферу практичної діяльності, з якою афіліюється і сфера роботи психоаналізу: «...Замість того, щоб виражатись у простих теоретичних поглядах, вони знаходять практичне застосування дуже насторожуючого характеру...» [4, с. 245]. Рене Генон підкреслює, що сучасна психологія з усією своєю обмеженою методологією нездатна до досягнення надраціонального, надсвідомого, а тому всі спроби психоаналітичних трактувань душі, релігії, містицизму несуть у собі небезпеку неправомірного змішування та підміни вищого – нижчим. Істинною «глибиною» для Традиції володіє тільки духовний вимір, який, будучи найвищим, водночас є і найглибшим, визначальним рівнем усієї реальності, співвідносячись із самим онтологічним Центром, сакральним Суб'єктом. Це протиставляє традиціоналістські стратегії пізнання не лише модерну як очевидній антитезі Традиції, але й постмодерну як її пародійній імітації, фактично відсуваючи традиціоналізм на маргінес як у добу Сучасності, так і в добу

пост-Сучасності – не зважаючи на видиме пом'якшення антитрадиційного дискурсу в останній парадигмі. І попри те, що низка полемічних випадів ортодоксальних мислителів традиціоналізму нині виглядають надто радикальними і дещо суб'єктивними, аніж ті теорії, проти яких вони були спрямовані, позаяк і залишаються вразливими до критики на факт власної догматичності – ключові тенденції, озвучені Рене Геноном, схоже, знайшли свою реалізацію в західній культурі другої пол. XX ст. Це змушує по-іншому, більш виважено та диференційовано підійти до аналізу його спадку, виявивши якщо не стійкі рецепти виходу з духовної кризи, яка протягом останнього століття тільки поглиблюється (позаяк запропоновані Рене Геноном варіанти якщо і не зовсім утопічні, то придатні лишень для одиниць) – то принаймні із більшою пильністю простежити витoki дійсного стану речей, що при належному підході означає одночасно і наближення до правильних відповідей. Адже в триваючому диспуті між теоретичним просвітницьким раціоналізмом і фактичною постмодерною ірраціональністю вихід із замкненого кола можливий тільки через радикальну трансгресію самого кола: чи то в повороті до супрараціонального в його традиційних або оновлених формах, чи то в повторному відкритті волюнтаризму, здатному утвердити нові трансцендентні горизонти як орієнтири пізнання реальності, так і внутрішні резерви її практичного перетворення.

Література:

1. Ваврушек П. Философия древней и средневековой Индии / Петр Ваврушек // История философии в кратком изложении. – М. : Мысль, 1994. – С. 17–41.
2. Генон Р. Заметки об инициации / Рене Генон // Символика креста / Рене Генон. – М. : Прогресс-Традиция, 2008. – С. 355–691.
3. Генон Р. Кризис современного мира / Рене Генон. – М. : Эксмо, 2008. – 784 с.
4. Генон Р. Царство количества и знамения времени / Рене Генон // Царство количества и знамения времени. Очерки об индуизме. Эзотеризм Данте / Рене Генон. – М. : Беловодье, 2003. – С. 7–302.
5. Делез Ж. Логика смысла / Жиль Делез. – М. : Академический Проект, 2011. – 480 с.
6. Джемаль Г. За пределами постмодернизма / Гейдар Джемаль // Революция пророков / Гейдар Джемаль. – М. : Ультра.Культура, 2003. – С. 331–350.

7. Дугин А. Постфилософия. Три парадигмы в истории мысли / Александр Дугин. – М. : Евразийское Движение, 2009. – 704 с.
8. Корбен А. Световой человек в иранском суфизме / Анри Корбен. – М. : Фонд исследований исламской культуры, 2009. – 240 с.
9. Кумарасвами А. Об индийской и традиционной психологии, или, вернее, пневматологии / Ананда Кумарасвами // Волшебная Гора. Традиция. Религия. Культура. – 2009. – № XV. – С. 248–295.
10. Ницше Ф. Человеческое, слишком человеческое. Книга для свободных умов / Фридрих Ницше // По ту сторону добра и зла. Казус Вагнер. Антихрист. Эссе Homo. Человеческое, слишком человеческое. Злая мудрость / Фридрих Ницше. – Минск : Харвест, 2005. – С. 431–750.
11. Фейерабенд П. Против метода. Очерк анархистской теории познания / Пол Фейерабенд. – М. : АСТ, 2007. – 416 с.
12. Эвола Ю. Лук и булава / Юлиус Эвола. – СПб : Владимир Даль, 2009. – 384 с.
13. Эвола Ю. Оседлать тигра / Юлиус Эвола. – СПб : Владимир Даль, 2005. – 512 с.
14. Юнг К. Психология и алхимия / Карл Юнг. – М. : Рефл-бук, 2003. – 592 с.
15. Юнг К. Mysterium Coniunctionis / Карл Юнг. – М. : Рефл-бук, 1997. – 688 с.
16. Quinn W. The only Tradition / William Quinn. – Albany : State University of New York Press, 1997. – 390 p.

Рецензент – доктор філософських наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди **В. П. Загороднюк**